

KAYNAKLARDA PEK ÇOK ESER BESTELEDİĞİ BELİRTİLEN
ABDÜLKÂDİR'İN, BU ESERLERİNDEN SADECE OTUZ TANESİ
GÜNÜMÜZE ULAŞMIŞTIR

ABDÜLKÂDİR MERÂĞÎ*

[AHMET HAKKI TURABI]

Mesihur Türk Müziği nazariyatçısı, bestekâr ve aynı zamanda iyi bir icracı olan Abdülkâdir Merâğî'nin tanınması, Hâce Kamâleddin b. Gayhî el-Merâğî'dir. Doğum tarihi konusunda kayıtlarına hükümleri tarihler arasında Zülkâde 754 (17 Anıtlık 1353) tarihli genel kahtul görmüşür. Azerbaycan'ın Merâğa şehrinde doğmuş ve doğduğu şehre nispetle Merâğî ismiyle anılmıştır. Her ne kadar bazı kaynaklar onu, İslâmî veya Arap olarak göstermeye çalışsalar da; doğduğu şehir, yazdığı eserler ve hakkında yapılan objektif çalışmalar onun tanınmasını Türk olduğuna işaret etmektedir. Sahip olduğu ilimlerden bir çoğuna babası Gaytseddin Gayhî'den talim almıştır. Abdülkâdir Merâğî, babası hakkında "büyük ilim dalında üstün bilgisi vardı, bilhassa müziklerinin pratik ve teorik dallarında usta idi" demektedir. Buradan hareketle, temel bilgileri ve müziği babasından öğrendiği muhakkaktır. Çocukluğuyla ilgili bilgiler yetersiz olmakla birlikte, doğduğu okula gittiği, sekiz yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği; daha sonra ise sarf,

nahiv, beyan gibi ilmi dallarında öğretilmiş gördüğü bize ulaşan bilgiler arasındadır.

Tahminen onsekiz yaşında babasını kaybeden Abdülkâdir Merâğî, Merâğî'den ayrılmış ve Tebriz'e gitmiştir. Burada musiki bilgisi ve kabiliyeti sayesinde kısa sürede tanınan Abdülkâdir Merâğî, Celâyyir hükümdarı Sultan Üveys'in (1356-1374) huzarında yaptığı musiki icrasıyla itibar kazanmış ve saraya alın-

mıştır. Sultan Üveys, onun musiki tarzında benzersiz olduğunu bizzat yazdığı bir yazıyla belirtmiştir. Abdülkâdir Merâğî, Sultan Üveys'ten sonra tahminen gece ve vakitini daha çok sarayın hanendeleri ile geçiren oğlu Sultan Celâleddin Hüseyin'in (1374-1382) meddahleri arasına girmiştir. Hükümlardan yakan ilgi görmüştür. Aynı sultan zamanında kenârîni şehrete kavuşturmuş musiki yarışmasında şu şekilde cesareti etmiştir: Başta gelen olmak üzere Rızâeddin Ridvan Şah Hâce Şeyhul-Kucec, Emir Zekeriya Mevlânâ Celâleddin Foyzullâh, Hâce Semân-ı Sıvec gibi dönemin ilim ve musikişinaslarının hazır bulunduğu bir mecliste, beste formalarının en zoru kabul edilen 'nebet-i müretteb'in ancak bir ayda bestelenebileceği konusu tartışılmış; bunun üzerine Abdülkâdir Merâğî bu formu bir günde besteleneceği konusunda ısrar etmiştir. Bu konuda kuru bir ısrarla yetinmeyen bestekâr, aynı yıl Ramazan ayında her gün bir 'nebet-i müretteb' bestelemiş ve acele günü hep aynı toplu olarak sultanın huzarında ic-

ta entriştir. Masabakanın yanı sıra yüz-
bin dinarlık büyük ödülü de kazanmış
olan Abdülkâdir Merâği, aynı zamanda
müzikteki dehasını da ispatlamış ve bu
şey onu, Türk müziğinde zirveye ulaş-
mıştır. Bestekârimız, yine Sultan Hüseyin'in
arzusu üzerine yirmidörtü zamanlı
'darb-ı reh' usulüne tertip etmiştir.

Abdülkâdir Merâği, saltanatı haygâhının
yoğun olduğu bu dönemde, sarayda ve
sehâdelerinin yanında bulunmaktaydı.
Sultan Hüseyin'in vefatından sonra saltan-
atın ilâğda'ta bulunan kardeşi Şeyh Ali'ye
bağlandı. Şeyh Ali'nin, kardeşi Ahmed
Bahadır tarafından öldürülmesi üzerine,
Ahmed Bahadır'ın yanında kaldı. Onun
kardeşine karşı kazanmış olduğu zaferin
nisânı olarak sultanın isteği doğrultusunda
kişilokuz zamanlı 'darb-ı fetih' usû-

lûsü tertip etti. Aslında Sultan Ahmed,
onun müzik talebesidir ve bestekâr, onu
müslâkâdele kabiliyetinden dolayı önemse-
yor. Yine Merâği'nin bildirdiğine göre
Sultan Ahmed, eski müzik eserlerini in-
celeyen, zaman zaman besteler yapan,
telli sazları çalan iyi bir müslâkâşınadır ve
Sahîyyü'ddin Abdülmümin el-Urmecî'nin
'Kütübü'l-edvâ' ve "er-Risâle'lâğ-zerrefiy-
ye"sini hocasıyla birlikte okumuştur.
Sultan Ahmed, hocasına 'yâr-ı arz' (yüce
dost) şeklinde hitap edecek kadar samî-
mi ve mahabbetlidir, hocasını yanımdan
hiç ayırmaz. Hatta bir kaynak gezintisi es-
nasında Sultan, hocasına Cümeydi-i Bağ-
dâdî'den dört beyit okuyarak bu şâirleri
mevcut otuz kayıplarını sayısına uygun
şekilde bezelenmesini istemiştir. Abdül-
kâdir Merâği de bu beyitleri yine kerâli

Merâği'nin
Anadolu'ya geldiği
ve bazı eserlerini
Sultan II. Murad
Han'a ithaf ettiği
şeklinde bilgiler
varsa da dönemin
özellikleri
çerçevesinde bu
zor görünmektedir

buluşu olan otuz nakreli 'devr-i sâli' usulüyle o anda hestelenmiştir.

Abdülkadir Merâgî, Timur'un 1386 senesinde Azerbaycan'ı, dolayısıyla Tebriz'i istila etmesinden sonra kendisini himaye eden Sultan Ahmed Bahadır'la birlikte Bagdat'a geçmiştir. 1393 yılında, Timur'un Bagdat'ı ele geçirmesinden sonra Sultan Ahmed Bahadır, Mısır'a kaçarak Memlük Sultanı Berkak'a sığınırken; Abdülkadir Merâgî de Maveraünnehir'e geçmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Kərbela'da, sultanın yakınlarıyla birlikte yakalanan Abdülkadir Merâgî, Bagdat'a getirilerek Timur'un huzuruna çıkarılmış; çok zeki bir kimse olan Abdülkadir Merâgî, bu anda Timur'a;

Meqrûk u meqrûbî musallihardir sana
Devlet-i nusretî mukarrardir sana
Feth-i nusret daima bilginledir
Devletin Hakk'tan mukarrardir sana'

dönelişine okuyarak esamî kustanmıştır. Onu kendisiyle birlikte Semerkand'a götürür. Timur, kendisini başkumandesi yapmış ve yanından hiç ayrılmamıştır. Timur ailesiyle de iyi ilişkiler içerisinde olan Abdülkadir Merâgî'ye ev, arazi, bağ ve bahçe ihsan edilmiştir.

Daha sonra Merâgî, Timur'un Tebriz'de bulunan ve aklı dengesi yerinde olmayan oğlu Miranşah'ın nedimî oldu. Şehzâde'nin anormal davranışları sebebiyle artan şikâyetler üzerine Tebriz'e gelen Timur, Miranşah'ın yetkilerini diğer oğlu Ebu Bekir'e devrederek sarayın ileri gelenlerini idam ettirdi. Derviş kıyafetlerine bürünerek saraydan kaçan Abdülkadir Merâgî, Bagdat'ta yakalanmış ve tam asılmak üzereyken oldukça duygulu bir gelede talâvet ettiği Kur'an-ı Kerim'den sonra affedilmiştir. 1396 senesinde cereyan eden bu hadiseden sonra tekrar vultasua hizmetine giren Abdülkadir, esli saygınlığına kavuşmuş ve bir mülkiyet

sultanla birlikte dolanmıştır. Hindistan seferine hazırlanan sultanın, Semerkand'a gitmek üzere izin istemesi ve Timur'un bizzat dikat ettiği ve sahibinin korunmasına istediği meşhur nizâmı aynı tarihlerde almıştır. Semerkand'da Timur'un veliafet olan Gıyâseddin Mirza'nın nedimî olmuş ve şehzâdenin orasını üzerine kıyâz zamanlı 'darb-i mektep' usulünü tertip etmiş ve meşhur eseri "Câmiu'l-ehân"ı da burada kaleme almıştır. Timur'un veliafet üstlenip işleri geçen torunu Sultan Halil'in himayecisi gelen ve Semerkand sarayındaki yerini muhafaza eden Abdülkadir Merâgî, Sultan Halil'in isteği üzerine de sekiz zamanlı 'devr-i kumriyye' usulünü tertip etmiştir. Tahî kavğaları neticesinde Sultan Halil, kardeşi Şahrub'a yönelince; Abdülkadir de Şahrub tarafından başkumandan edilen ve zamanın ilim-sanat mecrası korumaya gelen Herat'a geçmiştir. "Mahasibü'l-ehân" adlı eserini burada yazan Abdülkadir Merâgî, Şahrub ve oğlu Bayzungur Mirza'ya adı geçen iki eserinin ihlasî nüshalarını sunmuştu. Fakat, saraydaki meclislere katılan baskâr, Şahrub'un adaletini bir hatıra olarak yemisekte zamanlı 'devr-i adl' adında bir de usul meyvâna getirmişti. Merâgî'nin Anadoluh'ya geldiği ve bazı eserlerini Sultan II. Murad Han'a ithaf ettiği şeklinde bilgiler varsa da dönemin özel hayatı çerçevesinde bu zor görünmelere bunlar tahtıbe muhtâc bilgilerdir. Çünkü aynı son yıllarda Herat'a geçiren Abdülkadir, devamlı sefer hâlinde olan Şahrub'un beldediği ilgiyi görememiştir. Bunun üzerine sultana şunmak üzere bir arzual hazırlamış; ama bunu sunamadan Herat'ta çıkan bir veba salgınında Mart 1435'te yaklaşık sekseniki yaşında hayata veda etmiştir.

Ailesi hakkında detaylı bilgiler bulunmayan Abdülkadir Merâgî'nin üç oğlu vardır. Bunlar sırasıyla Nâreddin Abdülmâ-

anan, Nizâmüddîn Abderrahmân ve Abdülkâzî'dir. İlk iki oğluna bizzat iyi bir müzik eğitimi verdiğini "Câmîu'l-elhân" adlı eserinde kerâhî ilâhî etmektedir. Bu bilgiler arasında en küçük oğlu Abdülkâzî'nin adı geçmemektedir. Bununla birlikte Abdülkâzî, daha sonra "Nekâvatu'l-edvâr" isimli bir müzik eseri yazarak Fatih Sultan Mehmed Han'a ithaf etmiş ve saraya alınmıştır. Abdülkâzî'nin, Abdülkâdîrîde Deriş Üstî lakabıyla ünlenen oğlu Mahmud da iyi bir müzisyenas olup Osmanlı ülkesinde yaşamış ve "Makâsîdü'l-edvâr" adlı bir müzik eseri yazarak eserini Sultan II. Bayezîd Han'a ithaf etmiştir.

Abdülkâdîr Merâgî, anadili olan Türkçe'nin dışında Arapça ve Farsça'yı da oldukça iyi bilen, bu dillerde şiirler yazan iyi bir şairdi. Onun Türkçe şiirlerinden yaklaşık on tanesi günümüze ulaşmıştır. Aşağıdaki beyitler, bir gâzîlinden alınmıştır:

"Ey câri-i elhân behr-i safsâ bîzi unuttu
Vey mâh-i cebîn mehr-i lîkâ bîzi unuttu"

Ayrılmadı cânîm kılıç ile işi göngüldür
Ger çarh-i felek kılıçı ceda bîzi unuttu"

Hecrâng kalâhür her nefesi şîrenî mecrûh
Bir gil bu cesâhângî devâ bîzi unuttu."

Ayrıca kerâmî ibninde söz şâhîbi bir hâfîz olan Abdülkâdîr Merâgî, 'Abdülkâdîr-i Cüyende' olarak tanınmış, oldukça güzel sesli bir hânendeydi. Kaynaklarda bilginliğine göre iyi bir ressam, müzeññülis, ok ve yay yapımında usta birisi, aynı zamanda her ne kadar günümüze el yazmasından başka hat örneği ulaşmasa da hat sanatının uhlâm-ı sine (sulu hat türü) denilen 'muhakkak, reyhânî, sâhîs, nesîh, tevkîr', talîk ve rika' dallarında oldukça mahîrdi.

Abdülkâdîr Merâgî'nin, ul başta olmak üzere pek çok enstrüman çalabildiği de bize ulaşan bilgiler arasındadır. Bununla

birlikte "sâz-ı kîsâ-i çîdî, sâz-ı elvân, sâz-ı nurassâ-i gâyîbî (kannun-u nurassâ-i mâderver)" isimli enstrümanlar icat etmesi, bazı eski sazları geliştirerek müzik dünyasına kazandırması, onun bu konudaki dehasına gösteren unsurlardanadır.

Kaynaklarda pek çok eser bestelediği belirtilen Abdülkâdîr'in, bu eserlerinden sadece onuz tanesi günümüze ulaşmıştır. Ağzından ağız aktarılan bu besteler de zamanla deforme olmuş ve bestekâra ait olduğu tartışmalı bir hâle bürünmüştür.

Abdülkâdîr Merâgî, müzik sahnesindeki yetatlığından dolayı bütün yazar ve araştırmacılar tarafından "geçmiş zamanlara yücelen bir kims" ve "müzik nazariyatında en yetkeli kişi" olarak tanınmıştır. Bilhassa ketâdisinden önce yazılmış müzik eserlerini dikkatle incelemiş, bu eserlerdeki problemlere sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde çözümler üretmiş ve tabii yerindeyse Türk Müziği'ni teorik ve pratik anlamda yeniden sayısız oturtmuştur. Bu bilgileri, içerik olarak birbirine benzeyen şu altı eserinde derlemiştir:

1. Câmîu'l-elhân,
2. Makâsîdü'l-elhân,
3. Kenzî'l-elhân,
4. Risâle-i ferdîl-i aşere,
5. Şerh-i Kitâbü'l-edvâr,
6. Zübdeü'l-edvâr.

Abdülkâdîr Merâgî, eserlerinde müzikalînin pratik ve teorik yönlerini bir araya getirmiş, sahaya ilgili bütün bu bilgileri, fizik ilminin dayanarak deneysel bir metot içerisinde açıklamaya çalışmıştır. Aynı zamanda eserlerinde enstrümanlar hakkında verdiği bilgiler, Şark müzikalî tarihine de ışık tutmaktadır. ■

(*) Abdülkâdîr Merâgî (ö. 899/1455): Türk müzikalî nazariyatçı, hâfîz, kerâhî, hîncevî, sazende.

Ahmed Şahin Ak, Türk Müzikalî Tarihi, Ankara 1995, s. 51-56.

H. G. Frenzer, "Abdülkâdîr b. Gâyîbî", Sâhîh Anl. (MEB), Ekim 1997, I, s. 83-84.

Mehmet Nâzım Özalp, Türk Müzikalî Tarihi, İstanbul 2000, II, s. 323-331.

Mahmud Ali Tebrîzî, "Nizâmüddîn Ebû'l-Fazl Hâfîz Abdülkâdîr b. Gâyîbî El-Hafîz El-Merâgî", Dîvânü'l-İlmü'l-İslâmî, Tabriz 1314 hicri erâmî, s. 258-263.

Murat Bardakçı, Merâgî Abdülkâdîr, İstanbul 1986. Nâzım Özalp, "Abdülkâdîr-i Merâgî", Dîvânü'l-İlmü'l-İslâmî, Tabriz 1986, I, s. 242-244.